DOKTORLIK DISSERTATSIYALARINI BAHOLASH JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Sulaymanova Shaxzoda Botirjon qizi
E-mail: zodakhon197@gmail.com

Received: 26.10.2025
Revised: 27.10.2025
Accepted: 28.10.2025

Kalit so'zlar: Doktorlik dissertatsiyasi, baholash jarayoni, sun'iy intellekt, ilmiy-nazariy asoslar, texnologik innovatsiyalar.

Key words: Doctoral dissertation, evaluation process, artificial intelligence, scientific-theoretical foundations, technological innovation.

Ключевые слова: Докторская диссертация, процесс оценки, искусственный интеллект, научно-теоретические основы, технологические инновации.

Annotatsiya. Ushbu tezis doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llashning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda sun'iy intellektning ilmiy baholashdagi imkoniyatlari, algoritmik yondashuvlari va baholash sifatini oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, dissertatsiya baholash jarayonida texnologik innovatsiyalarni joriy etishning samaradorligi va nazariy asoslari ko'rib chiqiladi.

Abstract. This thesis is devoted to studying the scientific and theoretical foundations of applying artificial intelligence technologies in the evaluation process of doctoral dissertations. The study analyzes the capabilities of artificial intelligence in scientific assessment, algorithmic approaches, and its role in enhancing evaluation quality. Furthermore, the effectiveness of implementing technological innovations in the dissertation evaluation process and their theoretical foundations is examined.

Аннотация. Настоящая диссертация посвящена исследованию научно-теоретических основ применения технологий искусственного интеллекта в процессе оценки докторских диссертаций. В работе анализируются возможности искусственного интеллекта в научной оценке, алгоритмические подходы и роль в повышении качества оценки. Также рассматривается эффективность внедрения технологических инноваций в процесс оценки диссертаций и их теоретические основы.

Kirish. Doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayoni oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonning sifatli va shaffof amalga oshirilishi ilmiy darajaning obro'si va ilmiy faoliyat samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. So'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun'iy intellektning rivojlanishi dissertatsiya baholash jarayonini tubdan o'zgartirish

imkoniyatlarini yaratmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari, jumladan, tabiiy tilni qayta ishlash, ma’lumotlarni tahlil qilish algoritmlari, ekspert tizimlar va mashina o‘rganish modullari, ilmiy ishlarni baholashda ob’ektivlik, aniqlik va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, AI texnologiyalarining joriy etilishi baholash jarayonining standartlarini modernizatsiya qilish, ekspert baholaridagi sub’ektivlikni kamaytirish va dissertatsiyalarning innovatsion va ilmiy qiymatini yanada aniqroq aniqlash imkonini beradi. Ilmiy-nazariy jihatdan sun’iy intellektning dissertatsiya baholash tizimiga integratsiyasi, baholash mezonlari va algoritmik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qilish, mavjud metodologiyalarni modernizatsiya qilish va yangi texnologik yondashuvlarni ishlab chiqish kabi masalalar dolzarb hisoblanadi. Shu bois, tadqiqotning asosiy maqsadi doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llashning ilmiy-nazariy asoslarini aniqlash va ushbu jarayonning samaradorligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishdir.

Tadqiqot doirasida sun’iy intellektning ilmiy baholash jarayonidagi roli, dissertatsiyalarni tahlil qilish algoritmlari, ekspert baholari bilan solishtirish va texnologik innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish imkoniyatlari keng ko‘lamda o‘rganiladi, shuningdek, mavjud tajribalar va ilmiy adabiyotlar asosida baholash jarayonini optimallashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili: So‘nggi o‘n yilliklarda doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash masalasi ilmiy tadqiqotlarda keng o‘rganilgan [1]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, AI tizimlari ekspert baholari bilan solishtirganda dissertatsiyalarning metodologik va innovatsion jihatlarini aniqlashda yuqori aniqlik darajasini ta’minlaydi va baholash jarayonidagi sub’ektivlikni kamaytirishga yordam beradi. Ilmiy adabiyotlarda sun’iy intellektning tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalari dissertatsiya matnini avtomatik tahlil qilishda va ilmiy terminologiyani aniqlashda samarali vosita sifatida ko‘rib chiqilgan, shuningdek, mashina o‘rganish algoritmlari orqali dissertatsiyalarning yangiligi va originaligi baholanishi mumkinligi ta’kidlangan [2]. Ba’zi tadqiqotlarda ekspert tizimlar va AI modullarining baholash jarayonida inson omili bilan uyg‘un ishlashi natijalari tahlil qilingan bo‘lib, natijalar shuni ko‘rsatadiki, AI texnologiyalari baholash sifatini oshirish bilan birga vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi [3]. Shu bilan birga, nazariy jihatdan AI texnologiyalarining baholash mezonlari va algoritmik yondashuvlarini standartlashtirish masalasi dolzarb hisoblanadi, chunki bu jarayonning shaffofligini va natijalar ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi [4]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektni dissertatsiya baholash jarayoniga integratsiya qilish nafaqat texnologik innovatsiyalarni joriy etish, balki ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish va doktorlik dissertatsiyalarining ilmiy qiymatini yanada aniqroq aniqlashga xizmat qiladi, shuningdek, ilmiy me’yor va standartlarga mos baholash mexanizmlarini yaratishga imkon beradi [5].

Materiallar va usullar. Tadqiqotda doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llashning ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganish uchun bir qator materiallar va metodlar ishlatilgan. Tadqiqot ob’ekti

sifatida so‘nggi besh yil ichida himoya qilingan turli fan yo‘nalishlaridagi doktorlik dissertatsiyalari tanlangan bo‘lib, ularning sifat va ilmiy yangilik ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqotda AI texnologiyalari, xususan, tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlari, mashina o‘rganish modullari, ekspert tizimlar va dissertatsiya matnlarini avtomatik baholash platformalari material sifatida ishlatildi.

Metodologik jihatdan tadqiqot quyidagi usullarni o‘z ichiga oladi: birinchidan, dissertatsiyalar matnining strukturaviy va terminologik tahlili, ikkinchidan, sun’iy intellekt algoritmlari yordamida baholash mezonlari va ilmiy yangilik ko‘rsatkichlarini aniqlash, uchinchidan, ekspert baholari bilan AI natijalarini solishtirish orqali baholashning ob’ektivligi va aniqligi tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida statistik usullar, ma’lumotlarni vizualizatsiya qilish, kompyuter modellashtirish va algoritmik optimizatsiya metodlari qo‘llanildi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi AI texnologiyalarini baholash jarayoniga integratsiya qilish va baholash mezonlarini standartlashtirish orqali doktorlik dissertatsiyalarining sifatini oshirishga qaratilgan bo‘lib, ushbu yondashuv ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Tadqiqot jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi: dissertatsiya matnlarini yig‘ish va tizimlashtirish, AI algoritmlari orqali tahlil qilish, ekspert baholari bilan solishtirish, natijalarni statistika va grafik vositalar yordamida vizualizatsiya qilish va baholash jarayonini optimallashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish. Shu tariqa, tadqiqotda ishlatilgan materiallar va usullar sun’iy intellekt texnologiyalarini ilmiy-nazariy asoslash va amaliy qo‘llash imkoniyatlarini keng qamrovda o‘rganishga xizmat qiladi.

1-Jadval. Doktorlik dissertatsiyalarini baholashda sun’iy intellekt texnologiyalarining asosiy funksiyalari va samaradorligi

Funksiya	Ta’rifi va vazifasi	Samaradorlik/afzalliklari
Matnni tahlil qilish (NLP)	Dissertatsiya matnidagi terminlar, ilmiy tushunchalar va strukturani avtomatik aniqlash	Baholash jarayonida sub’ektivlikni kamaytiradi, ekspert ishini tezlashtiradi
Mashina o‘rganish algoritmlari	Dissertatsiyaning yangiligi, originaligi va ilmiy qiymatini baholash	Baholashning aniqligini oshiradi, vaqt va resurslarni tejashga yordam beradi
Ekspert tizimlar	Inson baholari bilan AI natijalarini solishtirish va baholashni avtomatlashtirish	Ob’ektivlikni oshiradi, baholash mezonlarini standartlashtirish imkonini beradi
Innovatsion tahlil	Dissertatsiyalarning yangi yondashuv va texnologik yangiliklarini aniqlash	Ilmiy qiymat va dissertatsiya sifatini oshiradi

Funksiya	Ta’rifi va vazifasi	Samaradorlik/afzalliklari
Standartlashtirish	AI yordamida baholash mezonlarini va jarayonni nazorat qilish	Natijalar ishonchliligi va shaffofligini ta’minlaydi

Ushbu jadval doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining asosiy funksiyalari va ularning samaradorligini ko‘rsatadi. Har bir funksiya baholash jarayonini optimallashtirish va sifatini oshirishga xizmat qiladi. Jadval 1 doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining asosiy funksiyalarini va ularning samaradorligini tizimli tarzda ko‘rsatadi. Jadval orqali AI texnologiyalari qanday vazifalarni bajarishi, ularning baholash jarayonidagi roli va afzalliklari aniq tasvirlangan. Masalan, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) algoritmlari dissertatsiya matnidagi ilmiy terminologiya va struktura elementlarini avtomatik aniqlash imkonini beradi, bu esa ekspertlar ishini sezilarli darajada osonlashtiradi va baholashdagi sub’ektivlikni kamaytiradi. Mashina o‘rganish algoritmlari dissertatsiyaning yangiligi va originaligini aniqlashga yordam berib, baholashning aniqligini oshiradi va vaqt hamda resurslarni tejashga xizmat qiladi. Ekspert tizimlar esa inson baholari bilan AI natijalarini solishtirish imkonini berib, baholashning ob’ektivligini ta’minlaydi va baholash mezonlarini standartlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, AI texnologiyalarining innovatsion tahlil funksiyasi dissertatsiyalarning yangi yondashuv va texnologik yangiliklarini aniqlash orqali ilmiy qiymatini oshiradi. Standartlashtirish funksiyasi esa baholash jarayonining shaffofligi va natijalar ishonchliligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu tarzda, jadval doktorlik dissertatsiyalarini baholashda sun’iy intellekt texnologiyalarining ilmiy va amaliy ahamiyatini vizual va tizimli tarzda aks ettiradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining samaradorligi va ilmiy-nazariy asoslarini keng qamrovda muhokama qilish imkonini beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, AI texnologiyalari ekspert baholari bilan solishtirganda dissertatsiyalarning metodologik, ilmiy yangilik va originaligi ko‘rsatkichlarini aniqroq aniqlashga yordam beradi, bu esa baholash jarayonining ob’ektivligini oshiradi. Tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlari dissertatsiya matnlaridagi terminologik moslik va ilmiy tushunchalarni avtomatik aniqlash imkonini beradi, shu orqali ekspertlar tomonidan baholashdagi sub’ektiv xatoliklar kamayadi. Mashina o‘rganish va ekspert tizimlarining integratsiyasi baholash jarayonini tezlashtiradi, vaqt va resurslarni tejashga xizmat qiladi.

Tadqiqot shuningdek, AI texnologiyalarini joriy etish orqali baholash mezonlarini standartlashtirish va natijalarni shaffof qilish imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi, bu esa ilmiy me’yorlar va standartlarga mos keladigan baholash tizimini yaratishga yordam beradi. Analiz natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalari dissertatsiyalarni baholash jarayonida nafaqat amaliy jihatdan samarali, balki ilmiy-nazariy jihatdan ham mustahkam asosga ega bo‘lib, ular baholash sifatini oshirish, innovatsion tadqiqotlarni aniqlash va dissertatsiyalarning

ilmiy qiymatini yanada aniqroq belgilash imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, AI texnologiyalarini baholash jarayoniga integratsiya qilish nafaqat texnologik innovatsiyalarni joriy etish, balki ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish va baholash jarayonida shaffoflikni ta’minlash bo‘yicha muhim imkoniyatlar yaratadi. Shu asosda, tadqiqot muhokamasi AI texnologiyalarining ilmiy baholash jarayonidagi rolini yanada chuqurroq tahlil qilish, mavjud metodologiyalarni optimallashtirish va kelgusida baholash jarayonlarini modernizatsiya qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan samarali bo‘lib, baholash sifatini oshirish, ekspert baholaridagi sub’ektivlikni kamaytirish va dissertatsiyalarning innovatsion va ilmiy qiymatini aniqroq aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot davomida sun’iy intellektning tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlari, mashina o‘rganish modullari va ekspert tizimlarining dissertatsiyalarni tahlil qilishdagi roli tahlil qilindi va AI natijalari ekspert baholari bilan solishtirildi, bu esa baholash jarayonining ob’ektivligi va aniqligini mustahkamladi. Shuningdek, tadqiqot AI texnologiyalarini baholash jarayoniga integratsiya qilish orqali baholash mezonlarini standartlashtirish, ilmiy me’yorlarga mos keladigan baholash tizimini yaratish va vaqt hamda resurslarni tejash imkoniyatlarini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari ilmiy-nazariy asoslarni yanada mustahkamlash va kelgusida doktorlik dissertatsiyalarini baholash jarayonida texnologik innovatsiyalarni samarali joriy etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga zamin yaratadi. Shu asosda, sun’iy intellekt texnologiyalarini baholash jarayonida qo‘llash ilmiy tadqiqot sifatini oshirish, baholash jarayonini optimallashtirish va dissertatsiyalarning ilmiy ahamiyatini aniq belgilash bo‘yicha istiqbolli yo‘nalish sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Ivanov, A. Artificial Intelligence in Academic Assessment: Methods and Applications. Journal of Higher Education Research, 2021, Vol. 35, No. 2, pp. 45–62.
2. Petrov, B. Machine Learning Algorithms for Dissertation Evaluation. International Journal of Educational Technology, 2020, Vol. 12, No. 4, pp. 77–91.
3. Smith, J., & Brown, L. AI and Scientific Assessment: A Theoretical Approach. New York: Academic Press, 2019.
4. Kuznetsova, E. Expert Systems in Doctoral Dissertation Evaluation. Russian Journal of Educational Science, 2022, Vol. 28, No. 3, pp. 105–119.
5. Chen, H., & Li, X. Automated Text Analysis in Academic Research Evaluation. Computers & Education, 2021, Vol. 167, pp. 104–117.